

رومي Rumeli

RUMELİ İSLÂM ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

مجلة روم ايلي للبحوث الإسلامية | Rumeli Journal of Islamic Studies

ISSN : 2564 - 7903 • Yıl / Year : 2026 • İlkbahar / Spring • Sayı / Issue : 17

TRAKYA
ÜNİVERSİTELER BİRLİĞİ
İLAHİYAT FAKÜLTELERİ

RUMELİ

İslâm Araştırmaları Dergisi

مجلة روم ايلي للبحوث الإسلامية / Journal of Islamic Studies

Yıl / Year: 2026 – İlkbahar / Spring – Sayı / Issue: 17

ISSN: 2564-7903
eISSN: 3023-8498

Dergimizin Tarandığı Veritabanı ve İndeksler:

RUMELİ İslâm Araştırmaları Dergisi | Journal of Islamic Studies

مجلة روم ايلي للبحوث الإسلامية

ISSN: 2564-7903

eISSN: 3023-8498

Kapsam | Scope: Dinî Araştırmalar, İslam Araştırmaları, Balkan Araştırmaları / Religious Studies, Islamic Studies, Balkan Studies

Periyot | Period: Yılda 2 Sayı (30 Nisan & 31 Ekim) / Biannual (30 April & 31 October)

Yayın Dili | Language Publication: Türkçe & İngilizce & Arapça & Arnavutça & Boşnakça / Turkish & English & Arabic & Albanian & Bosnian

Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi Uluslararası bilimsel hakemli bir dergidir.
Rumeli Journal of Islamic Studies is a international peer-reviewed academic journal.

Yayıncı / Publisher

Trakya Üniversitesi Matbaası
Edirne Teknik Bilimler MYO Sarayıçi Yerleşkesi Edirne, TÜRKİYE

Amblem ve Kapak Tasarımı | Emblem and Cover Design

Dr. Öğretim Üyesi Ömer Kasım Kahya

Grafik Tasarım ve Mizanpaj | Graphic Design and Layout

Dr. Öğretim Üyesi İllir Rruqa

Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi, Creative Commons Atıf 4.0 International License (CC BY NC) ile lisanslanmıştır. Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Rumeli Journal of Islamic Studies is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY NC). Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi'nde yayımlanan yazıların tüm içerik sorumluluğu yazarlarına aittir.

All the responsibility for the content of the papers published in Rumeli Journal of Islamic Studies belongs to the authors.

İletişim | Communication

Trakya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Balkan Yerleşkesi 22030 Edirne- TÜRKİYE

Tel: 0 284 235 68 99 Fax: 0 284 235 08 87

rumelislam@trakya.edu.tr

<https://dergipark.org.tr/rumeli>

<https://rumeli.trakya.edu.tr/>

Araştırma Makaleleri / Articles

ŞEYH ATÂULLAH MESLEĞİNİN TEŞEKKÜLÜ VE TAHRİRÂT TERCİHLERİNE İLİŐKİN BİR İNCELEME*

Geliş Tarihi : 29 Eylül 2025
Kabul Tarihi : 10 Mart 2026

Abdullah GİRAY**

Özet

Kıraat eğitiminde bir yöntem olarak benimsenen indirâc usulü, zamanla vecihlere dair tarik sayısının artmasına sebebiyet vermiştir. Bu durumun tabii bir sonucu olarak ortaya çıkan telfik ve terkîb problemleri, ilmî bir zorunluluk olarak tahrîrât çalışmalarını gündeme getirmiştir. İbnü'l-Cezerî'nin (ö. 833/1429) telif ettiği en-Neşr fi'l-kirâ'âti'l-aşr ile bu eserin manzum formunu teşkil eden Tayyibetü'n-Neşr, Osmanlı dönemi kıraat tedrisatının ana eksenini oluşturmuştur. Bu temel metinler, tahrîrât araştırmalarına zemin hazırlayarak farklı kıraat mesleklerinin tekevvün etmesine imkân tanımıştır. Söz konusu ekoller arasında özellikle Şeyh Atâullah mesleği, günümüzde İstanbul ve Anadolu coğrafyasında en yaygın okutulan eğitim metodu olarak öne çıkmaktadır. Bu meslek; usûlü'l-kıraat ve ferşü'l-hurûf kaideleri bakımından diğer mesleklerden belirgin farklarla ayrılmaktadır. Mesleğin aşru's-suğrâ merhalesinde "ruhsat" prensibi esas alınmış; bu yaklaşımın teorik temelleri Ârif el-Hıfzî'nin (ö. 1238/1822) Muğni'l-kurrâ, Abdülfettâh el-Pâlûvî'nin (ö. 1173/1759) Zübdetü'l-'irfân ve Molla Mehmed Emin Efendi'nin (ö. 1275/1859) 'Umdetü'l-hullân adlı eserlerinde vaz edilmiştir. Buna mukabil, mesleğin aşru'l-kubrâ aşamasında yer yer "azimet" prensibinin tercih edildiği müşahede edilmektedir. Bu metodolojik tavır, Ahmed er-Rüşdî'nin (ö. 1217/1802) Mürşidü't-tâlebe ve Mehmed Emin Efendi'nin Zühri'l-erîb adlı eserleri tetkik edildiğinde tebartız etmektedir. Azimet merkezli İtilâf ve Mutkîn mesleklerinin aksine Atâullah mesleğinin günümüze kadar bekasını sürdürmesi, ruhsat prensibine yönelik taassubî bir tutum sergilememesi ve ihtiyaç hâlinde azimet prensibine yönelen esnek yapıyla irtibatlıdır. Bu çalışma, Şeyh Atâullah mesleğinin ilmî tercihlerini ve kıraat geleneği içerisindeki özgün konumunu tespit etmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kıraat, Meslek, Muğni'l-kurrâ, Mürşidü't-tâlebe, Şeyh Atâullah.

A STUDY ON THE FORMATION OF THE SHEIKH ATÂULLAH PROFESSION AND THE PREFERENCES OF TAHRİRÂT

Abstract

The indirâj technique adopted in the teaching of recitation has, over time, led to an increase in the number of approaches to the variant readings. The problems of telfik and terkîb, that arise as a natural consequence of this situation, have brought tahrîrât studies to the fore as a scholarly necessity. Ibn al-Jazari's (d. 833/1429) en-Neşr fi'l-kirâ'âti'l-aşr and its rhymed version, Tayyibetü'n-Neşr, formed the main axis of Quranic recitation teaching in the Ottoman period. These fundamental texts paved the way for tahrîrât studies, enabling the emergence of different qiraat 'schools'. Among these schools, the school of Sheikh Atâullah stands out as the most widely taught educational method in Istanbul and Anatolia today. This school differs significantly from other schools in terms of the rules of usul al-qira'at and farshu al-huruf. The principle of 'ruhsat' (concession) was adopted in the aşru's-suğrâ stage of the school and the theoretical foundations of this approach were established by 'Arif al-Hıfzî (d. 1238/1822), in Muğni al-Qurra, by Abd al-Fattah al-Palawi (d. 1173/1759) in Zubdat al-'Irfan, and by

* Bu çalışma, Yalova Üniversitesi, Temel İslam Bilimleri, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nde tamamlanmış olan "Kıraat Geleneğimizde Mısır Tariki-Şeyh Ataullah Mesleği: Usul, Tercihler ve Ekoller Arası Mukayese" adlı doktora tezimizden yararlanılarak hazırlanmıştır.

** Öğr. Gör. Dr., Trakya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü,
abdullahgiray@trakya.edu.tr / abdullahgiray1@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-3105-4127,

DOI:10.53336/rumeli.1793262.

İntihal: Bu makale "iThenticate" intihal tarama programında taranmış ve intihal içermediği tespit edilmiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

Atıf / Citation: Giray, Abdullah, "Şeyh Atâullah Mesleğinin Teşekkülü Ve Tahrîrât Tercihlerine İliŐkin Bir İnceleme". *Rumeli İslam Araştırmaları Dergisi* 17 (2026), 39-65. <https://doi.org/10.53336/rumeli.1793262>.

Copyright © CC BY-NC 4.0.

Molla Mehmed Emin Efendi (d. 1275/1859) in 'Umdat al-Khulaan. In contrast, it is observed that the principle of 'azimet' (azîmah) is occasionally preferred in the aşru'l-kubrâ stage of the profession. This methodological approach becomes evident when the works Murshid al-Talib by Ahmed al-Rushdi (d. 1217/1802) and Zuhur al-Arib by Mehmed Emin Efendi are examined. Unlike the Azimet-centred Itilâf and Mutkîn schools, the Atâullah school has survived to the present day due to its flexible structure, which does not display a fanatical attitude towards the principle of ruhsat and resorts to the principle of azimet when necessary. This study aims to identify the scholarly preferences of the Sheikh Atâullah school and its unique position within the tradition of recitation.

Keywords: Qiraat, Vocation, Mughni al-ğurrâ, Murshid al-ğalabah, Shaykh Atâullah.

Giriş

İslâm ilimleri geleneği içerisinde müstesna bir metodoloji ve zengin bir literatürle tebarüz eden Osmanlı kıraat tedrisatı, tarihsel süreçte farklı kıraat ekollerinin (meslek) tekevvün etmesine zemin hazırlamıştır. Bu ekoller arasında, kendine has tahrîrât tercihleri ve sistematik yaklaşımıyla dikkat çeken Şeyh Atâullah mesleği, ilmî hiyerarşide özel bir konuma haizdir. Bu alışma, söz konusu mesleğin teşekkül sürecini, istinat ettiği aslı kaynakları ve kıraat tercihlerine getirdiği özgün yaklaşımları, ekolün kurucu metinleri ekseninde tetkik etmeyi amaçlamaktadır.

Şeyh Atâullah mesleğini, Osmanlı kıraat tedrisatındaki diğer mesleklerden tefrik eden temel hususiyetler; ekolün tahrîrât disiplinine yönelik perspektifi, ruhsat ve azimet prensiplerini ele alış biçimi ve kronolojik bakımdan diğer mesleklerden sonra teşekkül etmesinin bir neticesi olarak selefi olan ekollerin birikimini mezcetme kabiliyetidir. Özellikle mesleğin aşru's-suğrâ ve aşru'l-kubrâ merhalelerindeki tercih yöntemi ile diğer tahrîrât ekolleriyle gerçekleştirilecek mukayeseli analizler, mesleğin özgünlüğünü ve kıraat ilmindeki mevkiini teyit edecektir. Ayrıca, tahrîrât yöntemi olarak benimsenen "ruhsat" ve "azimet" prensipleri arasındaki dinamik geçişkenlik ve bu durumun kıraat tercihlerine yansımaları detaylı bir şekilde ele alınarak, mesleğin günümüzdeki ilmî değeri ortaya konulacaktır.

1. Şeyh Atâullah Efendi ve Atâullah Mesleği Hakkında Genel Bilgiler

1.1. Hayatı ve İlmî Kişiliği

Osmanlı kıraat literatüründe "Şeyh Atâullah" şöhretiyle maruf olan Mehmed en-Necîb Hüseyin Efendi (ö. 1209/1794), XVIII. asrın ilm-i kıraat sahasındaki mümtaz şahsiyetlerinden biridir. O, Mısır tariki dâhilinde kendi ismiyle yâd edilen "Atâullah Mesleği"nin müessisi ve aynı zamanda Atâullah Tekkesi'nin bânîsi ve şeyhidir.¹ Mısır tariki eğitim metodolojisinin öncü ismi Ali b. Süleyman el-Mansûrî'nin (ö. 1134/1722) kızı tarafından torunu olan Atâullah

¹ Molla Mehmed Emin Efendi, *Zührü'l-erîb fi idâhi'l-cem' bi't-takrîb* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi Bölümü, nr. 11), 214b; Molla Mehmed Emin Efendi, *'Umdetü'l-ğullân fi idâhi Zübdetü'l-'irfân* (İstanbul: Mektebetü'l-Mahmûdiyye, t.y.), 117.

Efendi'nin doğum tarihi katı olarak tespit edilememekle birlikte, tercüme-i hâline dair malumat muhtelif biyografik kaynaklarda zikredilmektedir.²

Kıraat ilmindeki otoritesinin yanı sıra Nakşibendiyye tarikatına mensubiyetiyle bilinen Atâullah Efendi, tesis ettiği dergâhta postnişinlik vazifesini ifa ederek tasavvufî geleneği ihya etmiş; bununla birlikte aşru's-suğrâ ve aşru'l-kubrâ tarikleriyle kıraat dersleri okutarak bu mekânı bir ilim ve irfan merkezine dönüştürmüştür.³ Atâullah Efendi, 1209/1794 senesinde denizde yaptığı bir seyahat esnasında bindiği teknenin batması neticesinde dâr-ı bekâya irtihal etmiştir. Menâkıba dair rivâyetlere göre, naaşı günler sonra bozulmamış bir halde bulunmuş ve kurucusu olduğu Atâullah Efendi Tekkesi'nin haziresine defnedilmiştir.⁴

1.2. Şeyh Atâullah Efendi'nin Kıraat Silsilesi ve Mesleğin Mümtaz Şahsiyetleri

Atâullah Efendi, kırâat-ı seb'a ve kırâat-ı aşere ilmini Fatih Dülgerzâde Camii İmamı Mahmud Efendi'den (ö. 1166/1753) tahsil etmeye başlamıştır. Hocası Mahmud Efendi'nin vefatı üzerine aşru'l-kubrâ (takrîb) derslerini, hocasının önde gelen talebelerinden Veliyyüddîn Ali Efendi'den (ö. ?) ikmal etmiş ve icazetini ondan almıştır.⁵ Atâullah Efendi'nin icazet silsilesi; sırasıyla Veliyyüddîn Ali Efendi,⁶ Mahmud Efendi,⁷ Şeyh İsmail Efendi (ö. 1172/1758), Hasan Efendi (ö. ?) ve Hocapaşa İmamı Hasan Efendi (ö. 1136/1723) vasıtasıyla Mısır tariki eğitim metodolojisinin zirve ismi Ali el-Mansûri'ye ulaşmaktadır.⁸

Atâullah kıraat ekolü, tarihî süreç içerisinde pek çok mütehasşs kurrânın katkılarıyla tekâmül etmiştir. Mısır tariki icazetnamelerinde ismi zikredilen bu şahsiyetler, hem talebe

² Muhammed Ârif el-Hıfzî, *el-Mecmâ' fi'l-kırâ'âti'l-erba'a* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kitaplığı, Ali Üsküdarî Bölümü, 57), 4a; İsmâil Hakkı b. Abdurrahman es-Sûzî Kastamonî, *İcâzetnâme* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Bölümü, 2870), 5b.

³ Mehmet Baha Tanman, "Atâ Efendi Tekkesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 4/36-37; Ahmet Gökdemir, *Ali b. Süleyman el-Mansûri ve Meşhur Mısır Tariki Kurrâları* (İstanbul: Ravza Yayınları, 2018), 220; Abdullah Akyüz, *Osmanlı Kurrâları* (İstanbul: Rabbani Yayınları, 2021), 227.

⁴ Mehmed Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 117-118; Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, 227-228.

⁵ Süleyman Surûri, *İcâzetnâme* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, nr. 2770), 5a-5b; Kastamonî, *İcâzetnâme*, 6a-6b; Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, 85-104-227.

⁶ Şeyh Ataullah'ın hocası Mahmud Efendi, aynı zamanda Karabaş tecvidi şârihidir. Aşru's-suğrâ eğitimini Hocapaşa İmamı Kâmil Efendi'den *Şâtibiyye* ve *Dürre* metinleri üzerinden almıştır. Aşru'l-kubrâ eğitimini ise Tayyibe tarikiyle Fatih'dan Sebe' suresine kadar İsmail Efendi'den, kalan kısmı ise Trabzonlu Hasan Efendi'den tamamlamıştır. Önde gelen öğrencileri arasında Şeyh Atâullah, Hacızâde Mehmed Efendi ve Veliyyüddîn Ali Efendi bulunmaktadır. Mahmud Efendi'nin kıraat ilmine dair üç eseri tespit edilmiştir: *Hidâyetü'l-tullâb fi'n-nutki fi'd-dâd 'alâ sebîli's-şavâb*, *Risâle fi hidâyetü'l-tullâb* ve *er-Risâletü'l-Mahmüdiyyetü'l-dâdiyyetü'l-hâliya*. Kastamonî, *İcâzetnâme*, 5b-6a; Surûri, *İcâzetnâme*, 6a-7a; Muhammed Ârif el-Hıfzî, *el-İdhâr fi turuķi'l-eimmeti'l-aşyâr* (İstanbul: Beyazıt Kütüphanesi, Beyazıt, 177), 4, 167, 168; Gökdemir, *Ali b. Süleyman el-Mansûri*, 235-240.

⁷ Mahmud Paşa Camii Hatibi Veliyyüddîn Ali Efendi, kıraat-ı suğrâ ve kıraat-i kübrâ eğitimini Şeyh Atâullah'ın hocası Mahmud Efendi'den almıştır. Mahmud Efendi gibi o da özellikle (ح) harfi üzerinde durmuş ve bu konuda *Risâle fi dâdi's-şahiha* adlı bir eser kaleme almıştır. Veliyyüddîn b. Ali, *Risâle fi dâdi's-şahiha* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 68), 52b; Surûri, *İcâzetnâme*, 5b.

⁸ Kastamonî, *İcâzetnâme*, 6b-7a; Mustafa Atilla Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları* (İstanbul: MÜİFV Yayınları, 2015), 124.

yetiştirmek suretiyle şifahî geleneği sürdürmüş hem de telif ettikleri eserlerle tahrîrât ilmine dair metodolojik boşlukları doldurmuşlardır. Bazı müellif ve mukrîler, geliştirdikleri özgün yaklaşımlar ve yetiştirdikleri ehil talebeler vasıtasıyla literatürde daha belirgin bir mevki kazanmışlardır. Mısır tariki Atâullah mesleğinin teşekkül ve inkişafında kilit rol oynayan bazı önemli simalar kronolojik olarak şu şekildedir:⁹

- Muhammed b. Sâlim et-Tablâvî (ö. 966/1559)
- Ebû Abdurrahman şehâze el-Yemenî (ö. 982/1574)
- Ali b. Süleyman el-Mansûrî
- Dülgerzâde İmamı Mahmud Efendi
- Veliyyüddîn Ali Efendi
- Atâullah en-Necîb Hüseyin Efendi (Mesleğin müessisi)
- Muhammed (Coşkun) el-Belenî (ö. 1230/1815)
- Hacı Hasan Efendi (ö. 1255/1839)
- Kırmastîzâde Ahmed Efendi (ö. 1240/1824)
- Muhammed b. Ârif el-Hıfzî
- Yusuf İmamzâde Ahmed er-Rüşdî
- Kesikbacak İsmail Efendi (ö. 1972)
- Üsküdarlı Ali Efendi (ö. 1976)
- Mehmet Rüştü Âşikkutlu (ö. 1980)
- Gönenli Mehmed Efendi (ö. 1991)
- Mustafa Demirkan

1.3. Atâullah Mesleğinin Temel Kaynakları ve Eğitim Müfredatı

Kıraat tedrisatında aslî kaynak addedilen metinler üzerine geręekleřtirilen tahrîrât çalışmaları neticesinde elde edilen tercihlerin derlendiği eserler, süreç içerisinde kıraat mesleklerinin kurucu metinleri hüviyetini kazanmıştır. şeyh Atâullah Efendi'ye ait müstakil bir telife henüz rastlanılmamış olsa da bu mesleğin tahrîrât tercihlerini ihtiva eden müellefat, ekolün temel eserleri olarak kabul edilmiştir.¹⁰

Osmanlı kıraat geleneğinde “Mısır Tariki Atâullah Mesleği” olarak tesmiye edilen bu metodolojide, diğer ekollerde olduğu gibi aşru's-suğrâ ve aşru'l-kubrâ şeklinde iki ana kademe takip edilmektedir. XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren bu meslek ekseninde

⁹ Kastamonî, *İcâzetnâme*, 6b-7b.

¹⁰ Ahmet Gökdemir, “Osmanlı Kıraat Eğitiminde Tarikler, Meslekler ve Mesleklerin Temel Eserleri”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 13 (26 Haziran 2019), 113-117.

yürütülen eğitim faaliyetlerinde; aşru's-suğrâ merhalesinde Muhammed Ârif el-Hıfzî'nin Şâtıbiyye tarikini esas alarak manzume formunda kaleme aldığı *Muhtâru'l-ıkra* adlı eseri ile bu metne yazdığı *Muğni'l-kurrâ fi Şerhi Muhtâru'l-ıkra* isimli şerhi temel kaynak kabul edilmektedir. Aşru'l-kubrâ programında ise Ahmed er-Rüşdî'nin *Mürşidü't-talebe ilâ idâhi vücûhi ba'di âyâtı'l-Şur'âniyye min turûkı't-Tayyibe* adlı eseri esas alınmaktadır.¹¹

Atâullah mesleği mensupları, tahrîrât çalışmalarını ders halkalarındaki ihtiyaca binaen pek çok kürrâse ve kavâid defteriyle kayıt altına almışlardır. Bu literatürün öne çıkan örnekleri şunlardır:

- İsmail Hakkı b. Abdurrahman es-Sûzî (ö. 1339/1921), *İlmü't-takrîb* (Takrîb Sureti)¹²
- Mehmed Hulûsî Eğinî Efendi, *Mecmû'a 'alâ kırâ'âti't-takrîb*¹³
- İbrahim el-Hâfız el-Mukri, *Bed'ü'l-Şur'an mine't-takrîb*¹⁴
- Fatih Aydın, *Mısır Tariki Şeyh Ataullah Mesleği Üzere Aşere Kaideleri*

2. Şeyh Atâullah Mesleğinin Kıraat Tercihleri ve Tercih Metodolojisi

Bu bölümde, Atâullah ekolünün usûlü'l-kırâat ve ferşü'l-hurûf bağlamında, aşru's-suğrâ ve aşru'l-kubrâ merhaleleri kapsamındaki kıraat tercihlerine getirdiği özgün yaklaşım, diğer kıraat meslekleriyle ihtilaf arz eden muayyen örnekler üzerinden tetkik edilmektedir. Bilhassa mesleğin, tahrîrât geleneği içerisinde “ruhsat” ve “azimet” prensipleri arasındaki dinamik dengeyi ne şekilde tesis ettiği, bu metodolojik tercihlerin teknik gerekçeleriyle birlikte ele alınacaktır.

Atâullah mesleği, tahrîrât disiplininde temel kaide olarak *Şâtıbiyye* ve *Tayyibe* metinlerinin zahirine bağlılığı esas olsa da bazı tarikler arasındaki vecihlerin cem'i ve terkibi meselesinde kendine has bir seçicilik geliştirmiştir. Bu durum, mesleğin sadece bir nakil vasıtası değil, aynı zamanda mütekaddimîn ve müteahhirîn kurrâsının kavillerini mezceden bir “tahrîrât yolu” olduğunu göstermektedir.

2.1. Aşru's-Suğrâ Merhalesindeki Tercihler ve Metodolojik Örnekler

Aşru's-suğrâ tariki bağlamında Atâullah mesleğinin istinat ettiği aslı kaynak, Şâtıbî'nin (ö. 590/1194) *Hırzû'l-emânî ve vechü't-tehânî (eş-Şâtıbiyye)* adlı manzumesidir. Bu mesleğin tahrîrât usulü, mezkûr metnin zahirine sadakat gösterilmesi (ruhsat ilkesi) ile tahrîrât âlimlerinin nakilleri doğrultusunda metindeki mutlak ifadelerin mukayyet kılınması (azimet

¹¹ Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, 162-164.

¹² İsmail Hakkı b. Abdurrahman es-Sûzî Kastamonî, *İlmü't-Takrîb* (İstanbul: Süleymaniye, Yazma Bağışlar, 297).

¹³ Muhammed Hulusi el-Eğinî, *Mecmû'a 'alâ kırâ'âti't Takrîb*, (İstanbul: MÜİF Kütüphanesi, Hafız Ali Üsküdarlı Bölümü, nr.52).

¹⁴ İbrahim el-Hafız el-Mukrî (ö. ?) *Bed'ü'l-Şur'an mine't-Takrîb*, (İstanbul: MÜİF Kütüphanesi, Hafız Ali Üsküdarlı Bölümü, nr.80).

ilkesi) arasında şekillenmektedir. Söz konusu ekolün, *Şâtıbiyye*'nin sarih ifadelerine ittibâ ettiği veya teknik gerekçelerle bu genel kaidelerin dışına çıktığı tercihler, örnek vakalar üzerinden incelenerek mesleğin metodolojik karakteri tebarüz ettirilecektir.

Atâullah mesleğinin aşru's-suğrâ eğitimindeki bu dengeli tutumu, özellikle ferşî kelimelerdeki vecihlerin cem'inde ve med mertebelerinin tayininde müşahede edilmektedir. Bu durum, ekolün sadece bir nakil yolu olmadığını, aynı zamanda klasik metinleri tahrîrât disiplini süzgecinden geçiren ilmî bir "meslek" olduğunu teyit etmektedir.

2.1.1. "وَأَنْبِئُهُمْ" ve "وَأَنْبِئُهُمْ" Kelimelerinin Vakf Halindeki Vecihleri ve Mesleklerin Tercihleri

"وَأَنْبِئُهُمْ"¹⁵ ve "وَأَنْبِئُهُمْ"¹⁶ kelimelerinde vakf yapılması halinde, Hamza kıraati usulünce sakın hemzede "ibdâl-i yâ"¹⁷ (hemzenin yâ harfine dönüştürülmesi) kuralı tatbik edilir. Bu durumda ortaya çıkan (أَنْبِئُهُمْ) yapısında "hâ" (هـ) harfinin harekesi hususunda yine Hamza kıraatine isnad edilerek hem zamme hem de kesre vecihleri nakledilmiştir.¹⁸ Söz konusu kelimelerde hâ harfinin harekesinin eğitim pratiğine (ahz/adem-i ahz) yansıtılması hususunda kıraat meslekleri arasında farklı tercihler benimsenmiştir. Bu noktada, her iki vechin de kabulü ve zammenin kesre üzerine takdimi (mukaddem oluşu) ilmî gerekçeleriyle irdelenmiştir.¹⁹

Kırâat-i seb' literatürünün temel kaynaklarından İbn Mücâhid (ö. 324/936), Hamza kıraatinde hemzenin yâ'ya ibdâli durumunda hâ harfinin kesresiyle (أَنْبِئُهُمْ) okunduğunu zikretmektedir.²⁰ Ebü'l-Hasen İbn Galbûn (ö. 399/1009) ise hâ harfindeki zamme ve kesre ihtilafına dair farklı tercihler bulunmakla birlikte, her iki vechin de sahih ve hasen olduğunu vurgulamıştır.²¹ Ebû Amr ed-Dânî (ö. 444/1053), ibdâl durumunda ortaya çıkan ihtilafi dile getirirken; bir grup âlimin yâ harfinin (kesreye mücânis olması hasebiyle) mücâveret etkisine dikkat çekerek kesreyi, diğer bir grubun ise ibdâl sonucu oluşan yâ harfinin ârizî (geçici)

¹⁵ el-Bakara 2/33.

¹⁶ el-Hicr 15/51.

¹⁷ Dilbilgisinde "değiştirme" anlamına kullanılan "ibdâl" terimi, kıraat ilminde bir harfi başka bir harfle değiştirmek manasını ifade eder. Sâkin hemzenin kendi harekesi cinsinden bir harfe (vâv, yâ veya elif) dönüştürülmesi işlemi de ibdâl olarak adlandırılır. İbrâhîm b. Sa'id ed-Düserî, *Muhtaşaru'l-ibârât li mu'cemi muştalahati'l-kirâât* (Riyad: Dâru'l-Haçara li'n-Neşri ve't-Tevzî, 2008), 11; Nihat Temel, *Kırâat ve Tecvid Istılahları* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2013), 67.

¹⁸ Ebû 'Amr Osmân b. Sâid b. Osmân ed-Dânî, *et-Teyisîr fi'l-kirâ'âti's-seb'*, thk. Otto Pretzl (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2010), 180; Kâsım b. Firruh b. Halef eş-Şâtıbi er-Ruaynî, *Hırzû'l-emânî ve vechü't-tehânî (eş-Şâtıbiyye)*, thk. Ali b. Sa'd Gamid el-Mekkî (Dimeşk: Darü'l-Gavsânî, 2014), 20 (243-244. Beyitler).

¹⁹ Mehmed Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 215, 387.

²⁰ Ebû Bekr Ahmed b. Musa b. el-Abbas et-Temîmî İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb' fi'l-kirâ'ât*, thk. Şevki Dayf (Kahire: Darü'l-Maarif, t.y.), 153.

²¹ Ebü'l-Hasen Tâhir b. Abdilmün'im b. Ubeydillâh b. Galbûn el-Halebî el-Mısırî, *et-Tezkire fi'l-kirâ'âti's-semân*, thk. Eymen Rüşdi Suveyd (Dimeşk: Darü'l-Gavsânî, 2009), 150.

olduğunu belirterek aslî hareke olan zammeyi tercih ettiklerini ifade etmiştir. Dâni, her iki okuyuşun da muteber olduğunu teyit etmiştir.²²

Atâullah mesleğinin temel metni olan *Şâṭibiyye*'de, zamme harekenin asıl olduğuna zımnen atıf yapılmakla birlikte, bazı kurrânın kesre ile okuduğu da nakledilmiştir.²³

وَرَاءُ عَلَى إِظْهَارِهِ وَإِدْغَامِهِ ... وَبَعْضُ بِكْسْرِ أَلْفَا لِيَاءٍ تَحَوَّلًا
كَقَوْلِكَ أَنْبَهُمْ وَتَبَّهْتُمْ وَقَدْ ... رَوَوْا أَنَّهُ بِالْخَطِّ كَانَ مُسْتَهْلًا

Şâṭibiyye şârihlerinden Ebû Şâme el-Makdisî (ö. 665/1266); İbn Mihrân (ö. 381/992) ve Mekkî b. Ebî Tâlib (ö. 437/1045) gibi otoritelerin zammeyi tercih ettiğini belirtmiştir. O, (عليهم) ve (فيهم) gibi kelimelerdeki²⁴ zamme harekenin aslına kıyasla, bu kelimelerin de zamme ile telaffuz edilmesinin daha sahih olduğunu müdafaa etmiştir.²⁵

İbnü'l-Cezerî, İbn Mücâhid ve İbn Galbûn'un kesreyi; cumhur ulemanın ise zammeyi tercih ettiğini belirtir. Kesrenin tercih edilmeme sebebi yâ harfinin ârızî oluşuna, zammenin tercihi ise dil kaidelerine (kıyasa) daha uygun bulunmasına bağlanmıştır.²⁶ Meslekler döneminin tercihlerini derleyen Mehmed Emin Efendi, Atâullah mesleğinde kesrenin “muahhar” (ikinci sırada) bir vecih olarak alındığını, ancak diğer mesleklerde (İtilâf ve Mutkîn) cumhurun tercihi doğrultusunda yalnızca zammenin muteber sayıldığını vurgulamıştır.²⁷

2.1.1.1. Mesleklerin Tercihleri

Kıraat ilmindeki teknik uygulama farklılıkları, özellikle zamirlerin harekelendirilmesi noktasında meslekler (ekoller) arasında belirginleşmektedir. Bu bağlamda Atâullah mesleğinin metodolojisinde, Kur'ân-ı Kerîm'de geçen “وَأَنْبَهُمْ” ve “وَتَبَّهْتُمْ” kelimeleri üzerinde yer alan “hâ” harfinde hem zamme hem de kesre olmak üzere iki vecih uygulanmaktadır. Buna karşın Mutkîn, İtilâf ve Sûfî mesleklerinde söz konusu kelimeler, gerek aşru's-suğrâ gerekse aşru'l-kubrâ tarifleri çerçevesinde Hamza kıraatine nispetle değerlendirilmiştir. Bu

²² Dâni, *et-Teyisîr*, 180-182.

²³ Kâsım b. Fîrruh, *Hürzü'l-emânî*, 20 (243-244. Beyitler).

²⁴ Hamza kıraatinde { فِيهِمْ } ve { أَلَيْهِمْ } gibi kelimelerde hâ harfî zamme ile okunmaktadır. Hâmid b. Abdülfetâh el-Paluvî, *Zübdetü'l-irfân fi vücûhi'l-Kur'ân*, thk. Mustafa Atilla Akdemir (Dubai: Silsiletü'd-Dirâsâtü'l-Kur'âniyye, 2020), 1/66.

²⁵ Ebü'l-Kâsım Şihâbüddîn Abdurrahman b. İsmâil b. İbrâhîm Ebû Şâme el-Makdisî, *İbrâzü'l-me'ânî fi'l-kırâ'ati's-seb'*, thk. İbrahim Atve Avad (Beirut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.y.), 171-172; Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed Muhammed Şu'be el-Mevsilî, *Kenzi'l-me'ânî fi şerhi Hürzi'l-emânî*, thk. Muhammed İbrahim el-Meşhadanî (Dîmeşk: Darü'l-Gavsani, 2012), 1/93; Abdülfetâh b. Abdilganî b. Muhammed el-Kâdî, *el-Vâfi fi şerhi's-Şâṭibiyye* (Kahire: Darü's-Selam, 2019), 118.

²⁶ Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali Yûsuf İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırâ'ati'l-aşr* (Medine: Mu'cemu'l-Mushafi's-Şerîf, 2014), 4/1030.

²⁷ Mehmed Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 215-217, 387.

mesleklerin metodolojik tercihinine göre, mezkûr kelimelerde sadece “hâ” harfinin zammesi esas alınmakta; harfin kesre ile okunması vechi ise uygulanmamaktadır.²⁸ Yakın dönem tahrîrât âlimlerinden Abdülfettâh el-Kâdî (ö. 1403/1982) ise konuya daha geniş bir perspektifle yaklaşmıştır. Kâdî, Hamza kıraatında “hâ” harfinin hem zamme hem de kesre ile okunmasının rivâyet açısından sahih olduğunu belirterek, her iki vechin de tilavet olunabileceğini ifade etmektedir.²⁹

وَنَبِيَّهُمْ	Şeyh Atâullah	Mutkîn	Sûfi	İtilâf	Kâdî
Hamza (ف)	وَنَبِيَّهُمْ	وَنَبِيَّهُمْ	وَنَبِيَّهُمْ	وَنَبِيَّهُمْ	وَنَبِيَّهُمْ
	وَنَبِيَّهُمْ	-	-	-	وَنَبِيَّهُمْ

2.1.1.2. Atâullah Mesleğinin Tercihinin Arka Planı ve Gereççeleri

Kıraat meslekleri arasında usul ve ferşî tercihlere dair metodolojik farklılıkların neşet etmesi, temelde aslî kaynaklardaki verilerin farklı şekillerde yorumlanmasından kaynaklanmaktadır. Hamza kıraati özelinde, “وَنَبِيَّهُمْ” ve “أَنبِيَّهُمْ” kelimelerindeki “hâ” harfinin harekesine dair oluşan ihtilafın temelinde; meslek sahiplerinin Ebû Amr ed-Dânî’nin *et-Teysîr*’i ve Şâtîbî’nin *eş-Şâtîbiyye*’sindeki nakilleri değerlendirme biçimleri yatmaktadır. Bu noktada müelliflerin, kendilerinden önceki cumhur ulemanın değerlendirmelerini dikkate alma yöntemleri belirleyici olmuştur. İbn Mücâhid’in *Kitâbü’s-seb’a*’sı ve İbn Galbûn’un *et-Tezkire*’sı gibi temel kaynaklarda “kesre” vechi sahih bir tarik olarak nakledilmiştir. Ancak Dâni’nin *et-Teysîr*’de bu vechi taz’îf sığasıyla ve râvilerini tasrih etmeden aktarması,³⁰ Şâtîbî’nin de benzer bir tasarrufla “وَبَعْضُنَّ” (bazıları) ifadesini kullanarak Dâni’ye ittibâ etmesi, tahrîrât ve meslek âlimlerinin farklı tercihlere yönelmesine zemin hazırlamıştır. Mesleklerin tercihlerini etkileyen bir diğer amil ise metinlerdeki “kesre” zikrinin mahiyetine dair yaklaşımdır. Bazı âlimler bu vechin bizzat eda ve rivâyet edilmesi gerektiğini savunurken; diğer bir grup, *et-Teysîr* ve *eş-Şâtîbiyye*’deki bu zikrin tilavet amaçlı değil, yalnızca dile getirilmiş bir görüşü nakletmek (hikâye) amacıyla kaydedildiğini ileri sürmüştür. Atâullah mesleği, ilk gruptaki değerlendirmeleri esas alarak her iki vechi de (zamme ve kesre)

²⁸ Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Muhammed Abdilganî ed-Dimyâfi el-Bennâ, *İthâfû fudalâ i’l-beşer bi’l-kirâ’âti’l-erba’ate aşer*, thk. Şeyh Abdurrahim ed-Darhûnî (Kahire: Daru’l-Hadis, 2009), 2/176; Mehmed Emin Efendi, *Umdetü’l-hullân*, 215, 218, 387; Ali Şahin, *el-Münezzel fi’l-kirâ’âti’l-’aşr min tarikayi’t-Teysîr ve’t-Taḥbîr* (Isparta: Hayrat Neşriyat, 2016), 5; Ali Şahin, *el-Vücûhâtü’l-Ḳur’âniyye fi’l-kirâ’âti’l-’aşr (Aşere Sûreti)*, (İstanbul: y.y., t.y.), 1/9; 2/494; Şahin, *Takrîb Sûreti*, 1/11, 2/616.

²⁹ Abdülfettâh b. Abdilganî b. Muhammed el-Kâdî, *el-Budûrüz-zâhire fi’l-kirâ’âti’l-’aşri’l-mütevâtire min tarikayi’ş-Şâtîbiyye ve’d-Dürre* (Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-’Arabi, 2005), 29.

³⁰ Ebû’l-Hasan Ali b. Muhammed b. Abdüsselâm Alemüddin es-Sehâvî, *Fethu’l-vaşid fi şerhi’l-kaşid*, thk. Mevlay Muhammed İdrisi Tahiri (Riyad: Mektebetü’r-Rüşd, 2005), 2/357-358.

metodolojisine dahil etmiştir.

2.1.1.3. Atâullah Mesleğinin Tercihine eş-Şâṭibiyye Metninin Etkisi

Mesleğin metodolojisinde temelde iki sebebe binaen bu kelimelerde zamme ve kesre uygulanmaktadır. Mesleğin tercihinin altında yatan temel faktörlerden biri, Şâṭibiyye metninin zahiriyle amel etme (ruhsat) prensibidir. Yukarıda da izah edildiği gibi Şâṭibiyye metninde her ne kadar “وَبَعْضٌ” (bazıları) ifadesi kullanılarak, azınlık sayılabilecek bazı eda ehlinin, “yâ” harfi sebebiyle kesre vechini tercih ettiği ancak bu vechin yaygın/meşhur bir okuyuş olmadığı ima edilmişse de bu veche (kesre) metinde yer verilmesi sıhhatine delalet olarak kabul edilerek uygulamaya alınmıştır.

Şâṭibiyye şârihlerinden Sehâvî de “وَأَنْبِئُهُمْ” ve “وَأَنْبِئُهُمْ” kelimeleri için hem zamme hem kesre vechinin dilbilimsel analizini yaparak her iki vechin sıhhatlerini vurgulamıştır.³¹

Mesleğin tercihinin şekillenmesine etki eden diğer faktör ise kesrenin Şâṭibiyye ve onun aslı olan *Teyşîr*'in haricinde, diğer aslî kaynak kabul edilen eserlerde de nakledilmesidir.³² Hâ harfinden önceki hemze-i mutavassıtının kelimenin asıl (kök) harflerinden olması ve dolayısıyla zamme hareketinin kelimenin de aslî yapısından kaynaklanması sebebiyle bu vechin öncelikli olduğudur. Yani, zammenin asıl kabul edilmesi ve cumhurun tercihi olarak meşhur olması bu vechin mukaddem (öncelikli) olmasını sağlamıştır.³³

Atâullah mesleği tedrisatında “وَأَنْبِئُهُمْ” ve “وَأَنْبِئُهُمْ” kelimeleri için yukarıda belirtilen mülahazalardan hareketle “zamme vechinin kesre vechine takdim edilmesi” görüşü benimsenmiştir.

2.1.2. “يَرْتَعُ” Kelimesinde Nakledilen Vecihler

“يَرْتَعُ”³⁴ kelimesinde İbn Kesîr kıraatinin Kunbül rivâyetine nispet edilerek isbât-i yâ ve hazf-i yâ nakledilmektedir.³⁵ Ancak, bu vecihlerin kıraat tedrisatı pratiğinde uygulanması hususunda tahrîrât alimleri ve meslek sahiplerinin farklı tercihleri olduğu görülmektedir.³⁶

نَرْتَعُ - نَرْتَعِي	Şeyh Atâullah	Mutkîn	Sûfî	İtilâf
Kunbül (ج)	Hazf-i yâ	Hazf-i yâ	Hazf-i yâ	Hazf-i yâ

³¹ Sehâvî, *Fethu'l-vaşid*, 2/357-359.

³² Muhammed Ârif el-Hıfzî, *Muğni'l-kurrâ fi şerhi Muhtârû'l-ıkra* (İstanbul: Beyazıt Kütüphanesi, Beyazıt Bölümü, nr. 177), 140.

³³ Hıfzî, *Muğni'l-kurrâ*, 140-141.

³⁴ Yûsuf 12/12.

³⁵ Kenan Aklan, “İbn Kesîr ve Kıraatinin Özellikleri”, *On Dört Kıraat İmamı ve Kıraatlerinin Özellikleri*, ed. Ahmet Gökdemir (Ankara: İlahiyât Yayınları, 2023), 48.

³⁶ Paluvî, *Zübdetü'l-irfân*, 1/333.

	İsbât-ı yâ	-	-	İsbât-ı yâ
--	------------	---	---	------------

2.1.2.1. Atâullah Mesleğinin Tercihinin Arka Planı ve Gerekeçesi

Mısır tarikine mensup olan mesleğın tercihinin gerekçelerini bu tariğin aşru's-suğrâ kapsamındaki aslı kaynaklarında aramak gerekmektedir. Şöyle ki *Hırzü'l-emânî*'nin “Bâbu yâ'âti'z-zevâid” başlığı altında meseleyi ele alan Şâtıbî, “بِرْتَع” kelimesinde Kunbül için vasıl ve vakf halinde hazf ve isbât-ı yâ şeklinde iki vecih nakletmiştir.³⁷ *Şâtıbiyye* şârihleri de söz konusu kelimenin hem vakf hem de vasıl halinde Şâtıbî'nin naklettiği her iki vechin sıhhatine dikkat çekmişlerdir.³⁸

وَفِي نَرْجِي خُلْفَ زَكَ وَجَمِيعُهُمْ ... بِالْإِثْبَاتِ تَحْتَ التَّمَلِ يَهْدِينِي تَلَا

Hırzü'l-emânî'nin tarik analizi yapıldığında söz konusu isbât vechinin, Ebû Rebî'a, İbn Sabbâh, İbn Şenebûz ve Zeynebî kanallarıyla nakledildiği; hazf vechinin ise sadece İbn Mücâhid ve Kunbül kanalıyla aktarıldığı görülmektedir.³⁹ Ancak bu nakillerden isbât vechinin Şâtıbiyye tarikine uygun olmadığı ifade edilmiştir. Zira isbât vechinin aktarıldığı tarikler, her ne kadar Kunbül rivâyetinin ricalinden olsalar da *Şâtıbiyye* ve *Teysîr*'in naklettiği tariklerden olmadığı kabul edilmiştir. Bu sebeple söz konusu vecih, *Şâtıbiyye* ve *Teysîr* tarikine aykırı addedilmiştir.⁴⁰

Kunbül rivâyeti için “بِرْتَع” lafzında nakledilen vecihlerden isbât vechi, *Teysîr* ve *Şâtıbiyye*'de geçmesine rağmen, yukarıda izah edildiği üzere bu eserlerin isnâd usulüne uymadığı gerekçesiyle, Dâni ve Şâtıbî'nin bu vechi yer vermesi bazı kıraat âlimlerince eleştirilmiştir. Bununla birlikte, bir kısım kıraat âlimleri, isbât vechinin *Teysîr* ve *Şâtıbiyye* usulüne uymadığını kabul etmekle birlikte, bu vechin söz konusu eserlerde yer almasında herhangi bir sakınca bulunmadığını ifade etmişlerdir.⁴¹

Mesleğın kaynaklarından biri olan Arif Hıfzî'ye ait *Muğni'l-kurrâ*'da “بِرْتَع” lafzının edası hususunda açık bir ifade bulunmamaktadır. İsbât vechinin, mesleğın kaynaklarını oluşturan *Şâtıbiyye* ve *Teysîr*'in isnad zincirinde yer almamasına rağmen bu iki kaynakta da isbât vechine yer verilmesi, bu vechin sahih olduğunu göstermektedir (ruhsat ilkesi). Ayrıca

³⁷ Kâsım b. Fîrruh, *Hırzü'l-emânî*, 36 (441. Beyit).

³⁸ Sehâvî, *Fethu'l-vaşid*, 2/612; Makdisî, *İbrâzü'l-me'ânî*, 316; Kâdî, *el-Vâfi*, 197.

³⁹ Dâni, *et-Teysîr*, 396.

⁴⁰ Dâni, *et-Teysîr*, 109; Kettânîzâde Muhammed b. Mustafa en-Na'îmî, *Mutkinü'r-rivâye fi 'ulûmi'l-kırâ'âti li'd-dirâye* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi Efendi Bölümü, nr. 21), 65a.

⁴¹ Kâdî, *el-Vâfi*, 197-198.

Hıfzî, İbnü'l-Cezerî'nin *Neşr*'de isbât ve hazf vecihlerinin *Teysîr*'de var olduğunu ifade etmesini de iki vechin alınması gerektiği şeklinde yorumlamıştır.⁴² Dolayısıyla, her iki vechin (hazf ve isbât) kıraat tedrisatında kabul edilmesinde bir sakınca görülmemektedir. Bununla birlikte hazf, Atâullah mesleğinin temel kaynağı Şâtıbiyye tarikinden olması hasebiyle mukaddem vecih olarak kabul edilmiştir.⁴³

Tahrîrât literatüründe azimet ekolünün en güçlü temsilcilerinden kabul edilen Mustafa el-İzmîrî'nin talebesi olan Hâşim el-Mağribî (ö. ?) de “يُرْتَعَّ” kelimesindeki hazf ve isbât olarak iki vecih alınacağını belirtmektedir.⁴⁴

Görüşleri genellikle Atâullah mesleğinin tercihleriyle paralel olan Kâdî ise söz konusu meselede bu meslekten farklı bir kanaat benimseyerek *Teysîr* ve Şâtıbiyye tarikleri bağlamında Kunbül rivâyetinde sadece hazf alınması gerektiğini belirterek Dâni ve Şâtıbî'nin isbât vechine yer vermelerini kendi metotlarının (tariklerinin) dışına çıkma (خروج عن طريقه) kabul edileceğini vurgulamaktadır.⁴⁵

2.1.3. “يُؤَارِي” ve “فَيُؤَارِي” Lafızlarında Nakledilen İmâle Vechi

Kisâi kıraatının Dûrî rivâyetine göre “يُؤَارِي”⁴⁶ ve “فَيُؤَارِي”⁴⁷ lafızlarında hem imâle hem de feth vecihlerinin nakledildiği bilinmektedir.⁴⁸ Ancak Osmanlı kıraat tedrisatındaki ekoller, bu lafızlarda ittifakla yalnızca feth vechini uygulamışlardır.⁴⁹ Atâullah mesleği de *Şâtıbiyye*'de her iki vecih yer almasına rağmen, bu hususta *Şâtıbiyye*'ye muhalefet ederek Dûrî için imâle vechini benimsememiştir.⁵⁰

2.1.3.1. İmâle Vechinin Terk Edilme Gerekçeleri

Atâullah mesleği ile Mutkîn, Sûfî ve İtilâf mesleklerinin temsilcileri, “يُؤَارِي” ve “فَيُؤَارِي” lafızlarında Dûrî için sahih bir şekilde nakledilen imâle vechinin niçin alınmadığını çeşitli gerekçelerle açıklamışlardır.

Dâni, söz konusu lafızlarda hem imâle hem de feth vecihlerini aktarmıştır. O, imâle vechinin Ebû Osmân ed-Dârîr tarikinden, feth vechinin ise diğer tariklerden nakledildiğini belirtmiştir.⁵¹ Dâni'nin naklettiği imâle vechinin yalnızca Dârîr tarikinden gelmesi ve bu tarihin seb' a tariki olmaması nedeniyle *et-Teysîr*'de bu vechin senedine yer verilmediği,

⁴² Hıfzî, *Muğni 'l-kurrâ*, 164.

⁴³ Sehâvî, *Fethu 'l-vaşid*, 2/612-613; Makdisî, *İbrâzî 'l-me 'ânî*, 316-317; Kâdî, *el-Vâfi*, 197-199.

⁴⁴ Hıfzî, *Muğni 'l-kurrâ*, 50-51; Mehmed Emin Efendi, *'Umdetü 'l-hullân*, 360.

⁴⁵ Kâdî, *Budürüz-zâhire*, 161.

⁴⁶ el-Mâide 5/31.

⁴⁷ el-A'raf 7/26.

⁴⁸ Dâni, *et-Teysîr*, 217.

⁴⁹ Mehmed Emin Efendi, *'Umdetü 'l-hullân*, 266.

⁵⁰ Mehmed Emin Efendi, *'Umdetü 'l-hullân*, 266-267.

⁵¹ Dâni, *et-Teysîr*, 121, 217.

yalnızca hikâyeten aktarıldığı ve meşhur okuyuşun feth vechi olduğu ifade edilmiştir.⁵² Dâni, feth vechinin ise Dûri'nin tüm tariklerinin ittifakıyla nakledildiğini ve kendisinin de İbn Mücâhid tarikiyle feth vechini okuduğunu bildirmiştir.⁵³

2.1.3.2. Şâtübî ve Sonraki Âlimlerin Yaklaşımı

Şâtübî, “يُورِي” ve “فَيُورِي” lafızları için nakledilen imâle ve feth vecihlerinin her ikisine de yer vermiştir.⁵⁴

وَأَذَانِهِمْ طُعْيَانِهِمْ وَيُسَارِعُ وَنَ أَدَانِنَا عَنْهُ الْجَوَارِي تَمْتَلَا
يُورِي أَوَارِي فِي الْعُقُودِ بِخُلْفِهِ ضِعَافًا وَحَرْفًا التَّمَلِ آتِيكَ قَوْلًا

Makdisî, Şâtübî'nin bu lafızları hulf ile imâle kategorisinde değerlendirdiğini, dolayısıyla her iki vechin de sahih bir şekilde mevcut olduğunu belirtmiştir.⁵⁵

Zübdetü'l-irfân müellifi Pâlûvî, Kisâi kıraati için söz konusu lafızlarda imâle vechinin hulf ile yani hem feth hem de imâle okuyuşlarının nakledildiğini ifade etmiştir.⁵⁶ Ancak bu eserin şerhi olan *Umde*'de, Pâlûvî'nin bu hususta seb'a tarikindeki kıraat âlimlerine muhalefet ettiği belirtilmiştir. Ayrıca, söz konusu lafızlar için nakledilen imâle vechinin *Şâtübîyye*'nin ziyadelerinden olduğu da aktarılmıştır.⁵⁷

2.1.3.3. Şeyh Atâullah Mesleğinin Şâtübîyye ile İhtilafı

Meslek, genel olarak *Şâtübîyye*'nin zahirine göre amel etmiştir. Ancak, Kisâi kıraati için “يُورِي” ve “فَيُورِي” lafızlarında, *Şâtübîyye*'de hem imâle hem de feth vecihleri nakledilmesine rağmen kıraat tedrisatında yalnızca feth vechi uygulanmıştır. Bu durum, Atâullah mesleğinin ana kaynağı kabul edilen *Şâtübîyye* ile ihtilaf içinde olduğunu göstermektedir. Ayrıca, özellikle aşru's-suğrâ merhalesinde kıraat vecihlerine yaklaşımı ve uygulaması ruhsat cihetiyle olan mesleğin, bu lafızlarda azimet ile amel ettiği gözlemlenmektedir.

2.2. Aşru'l-kubrâ Kapsamındaki Tercihlerine Örnekler

⁵² Makdisî, *İbrâzü'l-me'ânî*, 236; Mehmed Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 266-288; Kâdî, *el-Vâfi*, 154.

⁵³ Dâni, *et-Teyisîr*, 217-218.

⁵⁴ Kâsım b. Fîrruh, *Hürzü'l-emânî*, 27 (328-329. beyitler).

⁵⁵ Makdisî, *İbrâzü'l-me'ânî*, 235.

⁵⁶ Paluvî, *Zübdetü'l-irfân*, 1/226.

⁵⁷ Mehmed Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 266-268.

Bu başlıkta Rüşdî'nin *Mürşidü't-talebe* adlı eseri esas alınarak ele alınacak örnekler üzerinden Ali el-Mansûrî, Yûsufendizâde ve İzmirî'nin tercihleri tespit edilerek Atâullah mesleğinin konumu belirlenmeye çalışılacaktır.

Atâullah mesleğinin tercihleri örnekler üzerinden analiz edilmeye geçilmeden önce mesleğin aşru'l-kubrâ merhalesinde temel kaynağı kabul edilen *Mürşidü't-talebe*'nin Mansûrî'nin *Tahrîru't-turuk ve'r-rivâyât min tarîki Tayyibetü'n-Neşr* adlı eseri karşısındaki konumunu tespit sadedinde birkaç hususu dile getirmenin çalışmanın anlaşılması bakımından faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Rüşdî'nin *Mürşidü't-talebe* adlı eseri, büyük ölçüde Mısır tarikini Osmanlı topraklarına getiren ve ilk uygulayan Mansûrî'nin *Tahrîru't-turuk*'u üzerine inşa edilmiştir. Ancak bu durum, *Mürşidü't-talebe*'nin *Tahrîru't-turuk*'un basit bir tekrarı olduğu anlamına gelmemektedir. Zira Rüşdî, eserinde *Tahrîru't-turuk*'u temel almakla birlikte, bu ana kaynakta eksik gördüğü yönleri diğer önemli kaynaklardan istifade ederek tamamlamaya çalışmıştır. Günümüzde dahi bu eser, söz konusu mesleğin aşru'l-kubrâ kısmındaki kitâbî uygulamalar ve nazârî bilgiler açısından temel kaynak olarak kabul edilmektedir. Özellikle bu meslek bağlamında geçmiş birikimin günümüze aktarılması hususunda önemli bir işlev gören bu eserin kıraat tedrisatındaki yerinin ve öneminin anlaşılması için, eserin temel kaynak olarak kabul ettiği diğer eserlerin bu esere taalluk eden yönlerinin tespiti büyük önem taşımaktadır.

Mürşidü't-talebe'nin *Tahrîru't-turuk*'tan ayrıldığı temel hususiyetler aşağıdaki başlıklar altında incelenebilir:

a. *Mürşidü't-talebe*'de Kullanılan Dilin Daha Sade ve Anlaşılır Olması

Mansûrî, *Tahrîru't-turuk*'ta âyetlerin vecihlerini açıklarken, ancak kıraat ilmine derinlemesine vakıf olanların anlayabileceği bir dil kullanmıştır. Buna karşın Rüşdî'nin *Mürşidü't-talebe*'si, *Tahrîru't-turuk* üzerine bina edilmekle birlikte, kapalı ifadeleri açıklayarak adeta söz konusu eserin bir şerhi mahiyetini taşımaktadır.

Tahrîru't-turuk'ta bir âyet yazıldıktan sonra “للأزراق” (Ezrâk'a göre) denilirken; *Mürşidü't-talebe*'de bu ifade “للأزراق سبعة احرف” (Ezrâk'a göre yedi vecih) şeklinde açıklanmıştır.⁵⁸

Tahrîru't-turuk'ta vecihler ardışık bir sıralama olmaksızın ifade edilirken;⁵⁹ *Mürşidü't-talebe*'de vecihlerin sayısı toplu olarak “سبعة اوجه” (yedi vecih) şeklinde

⁵⁸ İbn Yusuf b. Hüseyin b. Ahmed Yusuf İmamefendizâde Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-talebe ilâ idâhi vücûhi ba'di âyâtî'l-Kur'âniyye min turûki't-Tayyibe* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Bölümü, nr.71), (Marmara nüshası), 56b-58a.

zikredilmiş, ayrıca vecihler “الأول” (birinci), “الثانى” (ikinci) şeklinde numaralandırılarak sıralanmıştır.⁶⁰

Tahrîru't-turuk'ta “القصر مع الفتح والتوسط” (kasr, feth ve tevassut ile) şeklindeki mutlak ifadelerle hangi kelimelerin kastedildiği açıkça belirtilmezken; ⁶¹ *Mürşidü't-talebe*'de bu ifadeler, “القصر فى {وآتيم}, مع الفتح فى {احاديهن}, مع التوسط فى {شيأ}”, “القصر فى {وآتيم}” (kasr {وآتيم} kelimesinde, feth {احاديهن} kelimesinde, tevassut {شيأ} kelimesinde) şeklinde izah edilerek kayıtlı hale getirilmiştir. ⁶²

Yukarıda verilen örnekler incelendiğinde, *Mürşidü't-talebe*'nin söz konusu eser üzerine inşa edildiği, ancak yeri geldiğinde bu eseri şerh ettiği, yeri geldiğinde ise tahkik ettiği görülmektedir. Bu da *Mürşidü't-talebe*'nin daha kolay istifade edilebilir bir özelliğe sahip olduğunu göstermektedir.

b. *Tahrîru't-turuk*'ta Cevaz Verilmeyen Bazı Vecihlerin *Mürşidü't-talebe*'de Yer Alması

Mısır tarihinin Osmanlı kıraat tedrisatındaki ilk uygulamalarının, Mansûrî'nin *Tahrîru't-turuk* adlı eseri esas alınarak başladığı söylenebilir. Ancak sonraki dönemlerde *Mürşidü't-talebe*, bu eserin yerini alarak Mısır tariki Atâullah mesleğinin aşru'l-kubrâ kısmında temel kaynak haline gelmiştir. *Mürşidü't-talebe*'nin temel kaynak kabul edilmesinde yukarıda bahsedilen özelliklerinin yanı sıra, *Tahrîru't-turuk*'ta yer almayan yedi âyetteki bazı vecihlere yer vermesinin de etkisi olmuştur. Bu yedi yer şunlardır: Bakara 2, 11, 31, 92 ve 220. âyetler, Nisâ 55. âyet ve Enbiyâ 48. âyet. Aşağıda tablo halinde belirtilecek olan bu âyetlerdeki altı çizili yerler, Rüşdî'nin *Tahrîru't-turuk*'ta olmayan, ancak *Mürşidü't-talebe*'de aldığı ilave tercihleridir. Rüşdî, *Tahrîru't-turuk*'ta geçen vecihleri belirttikten sonra, hocasından aldığı vecihleri sıralamıştır. Söz konusu bu vecihlerin kıraat ilminde ve rivâyette de yerinin olduğu belirtilmiştir. Zira ilave olarak alınan vecihlerin bir kısmı, Yûsufendizâde'nin *İtilâf* adlı eserinde yer alırken; bir kısmı da Mustafa el-İzmîrî'nin *Bedâi'u'l-burhân*'ında bulunmaktadır.

2.2.1. Bakara Sûresi 2. Âyette Ya' kub Kıraatine Göre Nakledilen Vecihler

Bakara sûresinin 2. âyetinde *Tahrîru't-turuk*'ta beş vecih bulunurken,⁶³ *Mürşidü't-talebe*'de bu beş veche bir ilaveyle altı vecih alınmıştır.⁶⁴

⁵⁹ Ali b. Süleyman b. Abdullah el-Mansûrî, *Tahrîru't-turuk ve'r-rivâyât*, thk. Halid Hasan Ebû'l-Cûd (Cize: Mektebetü Evlâdi's-Şeyh li't-Turas, 2022), 162-163.

⁶⁰ Rüşdî, *Mürşidü't-talebe* (Marmara nüshası), vr. 56a-57a.

⁶¹ Mansûrî, *Tahrîru't-turuk*, 162-163.

⁶² Rüşdî, *Mürşidü't-talebe* (Marmara nüshası), vr. 56b-57b.

⁶³ Mansûrî, *Tahrîru't-turuk*, 50-51.

⁶⁴ Rüşdî, *Mürşidü't-talebe* (Marmara nüshası), vr. 4a.

ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هَذَا لِّلْمُتَّقِينَ	
١بلا
غنة
٢بلا غنة...هـاء
	سكت
٣
غنة
٤
غنة...هـاء
	سكت
٥ادغام...بلا
غنة
٦ادغام...بلا
غنة...هـاء سكت

2.2.2. Bakara Sûresi 11. Âyette Ya‘kub Kıraatine Göre Nakledilen Vecihler

Bakara sûresi 11. âyette *Tahrîru’-t-turuk*’ta beş vecih alınmış,⁶⁵ *Mürşidü’-t-talebe*’de ise bu beş veche üç vecih ilave edilerek toplam sekiz vecih kaydedilmiştir.⁶⁶

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ				
<i>Tahrîru’-t-turuk</i>	1	تحقيق	قصر	اظهار
	2	هـاء سكت	قصر	اظهار
	3	تحقيق	مد (٢)	اظهار
	4	تحقيق	قصر	ادغام
	5	تحقيق	مد (٢)	ادغام
<i>Mürşidü’-t-talebe</i>	6	هـاء سكت	مد (٢)	اظهار
	7	هـاء سكت	قصر	ادغام
	8	هـاء سكت	مد (٢)	ادغام

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ	
١قصر
٢قصر...هـاء سكت

⁶⁵ Mansûrî, *Tahrîru’-t-turuk*, 60-61.

⁶⁶ Rüşdî, *Mürşidü’-t-talebe* (Marmara nüshası), vr. 7a-7b.

..... ۲ ۳
..... قصر ۴
..... ۲ ۵
..... هاء سكت ۶
..... قصر ۷
..... هاء سكت ۸

2.2.3. Bakara Sûresi 31. Âyette Ruveys Rivâyetine Göre Nakledilen Vecihler

Bakara sûresi 31. âyette Ruveys rivâyeti için *Tahrîru't-turuk*'ta üç vecih zikredilirken,⁶⁷ *Mürşidü't-talebe*'de buna ilaveten yedi vecih daha zikredilmiş ve toplamda on vecih olmuştur.⁶⁸ Rüşdî, hocasından edindiği bu on vechin, Ya'kub'un birinci râvisi Ruveys kanalıyla rivâyet edildiğini bildirmiştir.⁶⁹ Günümüzde Atâullah mesleğine göre kıraat tedrisatında, Rüşdî'nin tercih ettiği bu on vecih kabul edilmektedir.⁷⁰

وَقَالَ أَنبِيُّنِي بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ	
..... ۲..۱ تسهل
..... ۲..۱ هاء سكت
..... ۲..۲ اسقاط
..... ۲..۲ تسهل
..... ۲..۲ هاء سكت
..... ۱ .. ۱ اسقاط
..... ۱ .. ۱ هاء سكت
..... ۲ .. ۱ اسقاط
..... ۲ .. ۱ اسقاط

⁶⁷ Mansûrî, *Tahrîru't-turuk*, 69-70.

⁶⁸ Rüşdî, *Mürşidü't-talebe* (Marmara nüshası), 12a.

⁶⁹ Rüşdî, *Mürşidü't-talebe* (Marmara nüshası), 12a-12b.

⁷⁰ Sarıcaoğlu, *Takrîb Sûretleri*, 1/8; Özgüren, *Takrîb Sûretleri*, 1/5; Satan, *Takrîb Sûretleri*, 1/6; Aydın, *Takrîb Sûretleri*, 1/5.

اسقاط.....هَاء سكت
..... ٢ .. ٢
اسقاط.....هَاء سكت

2.2.4. Bakara Sûresi 92. Âyette Ruveys Rivâyetine Göre Nakledilen Vecihler

Mansûrî, Bakara sûresi 92. âyette Ruveys rivâyeti için *Tahrîru't-turuk*'ta beş vecih alırken,⁷¹ Rüşdî bu beş veche ilave bir vecih daha alarak toplamda altı vecih kaydetmiştir.⁷²

وَلَقَدْ جَاءَكُمْ مُوسَىٰ بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِن بَعْدِهِ وَأَنْتُمْ ظَالِمُونَ
..... ١ اظهار.. اظهار
..... ٢ اظهار.. اظهار هاء سكت
..... ٣ اظهار.. ادغام
..... ٤ اظهار.. ادغام هاء سكت
..... ٥ ادغام.. ادغام
..... ٦ ادغام.. ادغام هاء سكت

2.2.5. Bakara Sûresi 220. Âyette Hamza Kıraatine Göre Nakledilen Vecihler

Mansûrî, Bakara sûresi 220. âyette Hamza kıraati için beş vecih alırken;⁷³ Rüşdî bir vecih ilaveyle altı vecih almıştır.⁷⁴

فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْيَتَامَىٰ قُلْ إِصْلَاحٌ لَهُمْ خَيْرٌ وَإِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَلَاخُورٌ لَّكُمْ
..... ١ تحقيق..... تحقيق
..... ٢ تحقيق..... تحقيق تسهيل
..... ٣ تحقيق..... سكت تحقيق
..... ٤ تحقيق..... سكت تسهيل
..... ٥ سكت..... سكت تسهيل
..... ٦ سكت..... سكت تحقيق

2.2.6. Nisâ Sûresi 55. Âyette Verş Rivâyetine Göre Nakledilen Vecihler

Mansûrî, Nisâ sûresi 55. âyetinde Verş rivâyeti için sekiz vecih alırken;⁷⁵ Rüşdî bu vecihleri almakla birlikte toplamda on bir vecih almıştır.⁷⁶ Bu farklılıklar, âyet içerisindeki

⁷¹ Mansûrî, *Tahrîru't-turuk*, 91.

⁷² Rüşdî, *Mürşidü't-talebe* (Marmara nüshası), vr. 21a-21b.

⁷³ Mansûrî, *Tahrîru't-turuk*, 117-118.

⁷⁴ Rüşdî, *Mürşidü't-talebe* (Marmara nüshası), vr. 32a-32b.

⁷⁵ Mansûrî, *Tahrîru't-turuk*, 164-165.

“من صدّ عنه” lafzında vasıl yapıldığında geçerlidir. Vakf yapıldığında böyle bir durum oluşmamaktadır. Günümüzde Atâullah mesleği uygulamasında genellikle bu lafızda durulmakta olup, Rüşdî'nin tercih ettiği üç ilâve vecih okunmamaktadır. Zira günümüz mushaflarının genelinde söz konusu lafızda, “vakf-ı mutlak” denilen (ط) vakf işareti bulunmaktadır. Şayet bu lafızda vasıl yapılsa Rüşdî'nin Verş için tercihleri şu şekilde olmaktadır:

فَمِنْهُمْ مَنْ آمَنَ بِهِ وَمِنْهُمْ مَنْ صَدَّ عَنْهُ وَكَفَىٰ بِجَهَنَّمَ سَعِيرًا	
۱... نقل. قصر.....فتح.....ترقيق	
۲... نقل. قصر.....فتح.....تفخيم	
۳... نقل. قصر.....تقليل.....ترقيق	
۴... نقل. قصر.....تقليل.....تفخيم	
۵... نقل. توسط.....فتح.....ترقيق	
۶... نقل. توسط.....فتح.....تفخيم	
۷... نقل. توسط.....تقليل.....ترقيق	
۸... نقل. طول.....فتح.....ترقيق	
۹... نقل. طول.....فتح.....تفخيم	
۱۰... نقل. طول.....تقليل.....ترقيق	
۱۱... نقل. طول.....تقليل.....تفخيم	

2.2.7. Enbiyâ Sûresi 48. Âyette Ezrak Tariki Göre Nakledilen Vecihler

Enbiyâ sûresi 48. âyette Ezrak için nakledilen vecihlerde Rüşdî, Mansûrî'den farklı olarak hocasından aldığı vecihleri eserinde dile getirmiştir. Bu farklılık, Nâfî' kıraati Verş rivâyetinin Ezrak tarikine göredir. Zira Mansûrî, *Tahrîru 't-turuk*'ta Ezrak tarikine göre sekiz vecih alırken;⁷⁷ Rüşdî aynı tarike göre *Mürşidü 't-talebe*'nin Fatih nüshasında dokuz,⁷⁸ Marmara nüshasında ise on vecih almıştır.⁷⁹ Marmara nüshası, önceki nüsha olan Fatih nüshasının bir tamamlayıcı çalışması kabul edildiğinden, bu çalışmada Marmara nüshası esas alınmıştır.

وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَىٰ وَهَارُونَ الْفُرْقَانَ وَضِيَاءَ وَذِكْرًا لِّلْمُتَّقِينَ	
۱... قصر...فتح.....تفخيم	
۲... قصر...فتح.....ترقيق	
۳... قصر...تقليل.....تفخيم	
۴... توسط...فتح.....تفخيم	
۵... توسط...تقليل.....تفخيم	

⁷⁶ Rüşdî, *Mürşidü 't-talebe* (Marmara nüshası), vr. 58a-58b.

⁷⁷ Mansûrî, *Tahrîru 't-turuk*, 247-248.

⁷⁸ Rüşdî, *Mürşidü 't-talebe* (Fatih nüshası), vr. 117a.

⁷⁹ Rüşdî, *Mürşidü 't-talebe* (Marmara nüshası), vr. 131a-131b.

٦.. طول.. فتح..... تفخيم.....	٧.. طول.. فتح..... ترفيق.....
٨.. طول.. تقليل..... تفخيم.....	١٠.. طول.. تقليل..... ترفيق.....

Söz konusu bu yedi yer incelendiğinde, günümüzde Atâullah mesleği için *Tahrîru't-turuk*'un değil, *Mürşidü't-talebe*'nin esas alındığı görülmektedir. Zira mesleğin günümüzdeki uygulamasında aşru'l-kubrâ merhalesinde *Mürşidü't-talebe*'nin icra edildiği ve ana kaynak olarak ele alındığı tespit edilmiştir.⁸⁰

Rüşdî, esere ilave ettiği vecihleri hocasından aktardığını belirtmiştir. Bununla birlikte, bu vecihlerin dayandırıldığı kaynaklara da değinmiştir. Bunların bir kısmı yukarıda belirtildiği gibi Mustafa el-İzmîrî'nin *Bedâi'u'l-burhân*'ına, bir kısmı ise Yûsufefendizâde'nin *el-İtilâf*'ına dayanmaktadır. Dolayısıyla, *Mürşidü't-talebe*'nin *Tahrîru't-turuk*'a dayandığını söylemekle birlikte, bu eserden ayrıldığı önemli noktaların da olduğu açıktır.

2.3. Mesleğin Tercih Yöntemi ve Etki Eden Faktörler

2.3.1. *Mürşidü't-talebe*'nin *en-Neşr* ve *Ṭayyibe* Tahrîrâtındaki Yeri

Rüşdî, *Mürşidü't-talebe* adlı eserini, İbnü'l-Cezerî'nin *Neşr* ve *Ṭayyibetü'n-Neşr* adlı eserleri üzerine yapılan tahrîrât çalışmalarına yönelik kaleme almıştır. Bilindiği üzere, İbnü'l-Cezerî ile kıraat ilminin temel dinamiği haline gelen tahrîrât disiplini, O'nun vefatından sonra *Neşr* ve *Ṭayyibe* etrafında geniş bir çalışma alanı oluşturmuş ve bu hususta farklı ekoller teşekkül etmiştir.

Bu bağlamda, İbnü'l-Cezerî'nin *Neşr* ve *Ṭayyibe*'de aktardığı rivâyetleri esas alıp, bu rivâyetlerin kaynaklarına gitmeyi gerekli görmeyerek doğrudan İbnü'l-Cezerî'yi kaynak kabul edenler “ruhsat” ekolü olarak anılmıştır. Buna karşılık, İbnü'l-Cezerî'yi dikkate almakla birlikte, onun kaynaklarına gidip bazı farklılıklar tespit ederek bu farklı rivâyetleri esas alanlar ise “azimet” ekolü diye isimlendirilmiştir.

Ruhsat ve azimet prensipleri etrafında şekillenen bu ekolleri kesin çizgilerle birbirinden ayırmak her zaman mümkün değildir. Zira daha önce de değinildiği üzere, Rüşdî, *Mürşidü't-talebe* adlı eserini, *Neşr* ve *Ṭayyibe* tahrîrâtında “ruhsat” prensibinin temsilcisi kabul edilen Mansûrî'nin *Tahrîru't-turuk* adlı eseri üzerine inşa etmekle birlikte, *Tahrîru't-turuk*'tan bazı noktalarda ayrılmış ve yer yer kendisinin azimet prensibini benimsediğini ifade etmiştir.

⁸⁰ Sarıcaoğlu, *Takrîb Süretleri*, 1/8; Özgüren, *Takrîb Süretleri*, 1/5; Satan, *Takrîb Süretleri*, 1/6; Aydın, *Takrîb Süretleri*, 1/5.

Dolayısıyla Rüşdî, her ne kadar “Mesleğimiz ruhsat değil, azimettir”⁸¹ ifadesini kullanmış olsa da azimet prensibini, diğer azimet ekolleri olan Yûsufendizâde ve Mustafa el-İzmîrî’ye göre daha az kullandığı, pek çok yerde ise temel aldığı ruhsat ekolünün temsilcisi Mansûrî’ye tabi olduğu gözlemlenmektedir.

2.3.2. Ahmed er-Rüşdî’nin Şâtıbiyye Tarikini Tercih Etmesi

Rüşdî’nin *Mürşidü’l-talebe* adlı eseri, temelde İbnü’l-Cezerî’nin *Neşr* ve bu eserin manzum hali olan *Ṭayyibetü’n-Neşr* üzerine yapılmış bir tahrîrât çalışmasıdır. Eserini, İbnü’l-Cezerî’nin *Ṭayyibe*’deki vecihleri kabul ederek bu doğrultuda telif etmiştir. Ancak, Rüşdî, sadece Bakara sûresi 54. âyette geçen “بَارئُكُمْ” lafzında, Ebû Amr’ın ikinci râvisi Sûsî için Tayyibe tariki yerine Şâtıbiyye tarikini tercih etmiştir. Zira Rüşdî, bu lafızda Sûsî için ibdâl vechinin⁸² Tayyibe’ye göre alınmadığını, ancak Şâtıbiyye tarikinde alındığını belirtmiştir.⁸³

İbnü’l-Cezerî, “بَارئُكُمْ” lafzında ibdâl vechinin yalnızca İbn Galbûn tarafından rivâyet edildiğini ve dolayısıyla bu lafzın “ferd” rivâyet olduğunu kaydetmiştir. Ayrıca, söz konusu lafızdaki hemzenin tahfif makamında olup ârizî sükûn olduğunu; bu nedenle hemzenin ibdâl okuyuşuyla okunmasının Ebû Amr’ın genel kaidesine uymadığını ifade etmiştir. İbnü’l-Cezerî ayrıca, Ebû Amr’ın ibdâl neticesinde başka bir lafızla karışma ihtimali söz konusu olan yerlerde ibdâl yapmadığını belirtmiştir. Özellikle “بَارئُكُمْ” lafzında ibdâl yapılması durumunda “yaratıcı” anlamına gelen بَارء ile “toprak” anlamına gelen البرى lafızlarının birbirine karışma durumunun bulunduğunu ve bu sebeple ibdâl yapılmaması gerektiğini savunmuştur.⁸⁴

Rüşdî, eserini genel itibarıyla Tayyibe tarikine göre ele almasına karşın, bu lafızda hocası Hacızâde Muhammed Efendi’nin Şâtıbiyye tarikine⁸⁵ göre hareket ettiğini, kendisinin de hocasına uyararak “بَارئُكُمْ” lafzında ibdâl vechini aldığını ve talebelerine de bu doğrultuda okumalarını tavsiye etmiştir. Rüşdî, bu lafzın Şâtıbiyye tarikine göre okunmasında bir sakınca olmadığını bildirmiştir. Ayrıca, Sûsî’nin bu lafızdaki tahkik vechiyle birlikte ibdâl vechini Ca’berî, Mekkî b. Ebî Tâlib, İbn Şureyh ve Ebû Şâme gibi kıraat âlimlerinin de kabul ettiğini, dolayısıyla bu kelimeye İbn Galbûn’un “ferd” durumuna düşmediğini ifade etmiştir. Yine Rüşdî, bu lafzın Tayyibe tarikinde men edilmesinin, râvi zikredilmeksizin tamamıyla Ebû

⁸¹ Rüşdî, *Mürşidü’l-talebe* (Marmara nüshası), vr. 2b, 34a, 59b, 131a.

⁸² Kıraat-ı aşere imamlarından Ebû ‘Amr’ın kelime içindeki sakin müfred hemzeyi makablinin harekesi cinsinden bir med harfine çevirerek yaptığı okuyuşa ibdâl denilmektedir. Örneğin يَوْمِنَا lafzındaki hemzeyi يَوْمِنَا şeklinde vav harfine; جَيْتْ lafzındaki hemzeyi جَيْتْ şeklinde “ya” harfine; فَاتُّوهُنَّ lafzındaki hemzeyi فَاتُّوهُنَّ şeklinde “elif” harfine dönüştürerek okur. Geniş bilgi için bk. İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/1225.

⁸³ Rüşdî, *Mürşidü’l-talebe* (Marmara nüshası), vr. 15b-16a.

⁸⁴ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/1236-1237.

⁸⁵ Bu lafız Şâtıbiyye metninde şu şekilde geçmektedir: وَقَالَ ابْنُ غُلْبُونٍ بِيَاءٍ تَبْدَلًا.....وَكُنْهُ.....وَبَارئُكُمْ بِالْهَمْزِ حَالِ سَكُونِهِ.....وَقَالَ ابْنُ غُلْبُونٍ بِيَاءٍ تَبْدَلًا. Ancak İbn Galbûn bu kelimenin ‘yâ’ harfine ibdâl edildiğini aktarır.” Geniş bilgi için bkz. Kâsım b. Fîruh, *Hırzû’l-emânî*, 18 (221. Beyit).

Amr'a nispetle olduğunu; Ebû Amr'ın birinci râvisi olan Dûrî'nin bu lafızda ibdâl vechinin olmadığını, sadece Sûsî için böyle bir okuyuşun mevcut olduğunu dile getirmiştir.⁸⁶

2.4. Aşru's-Suğrâ ve Aşru'l-Kubrâ Kapsamında Tercihlere Etki Eden Faktörlerin Değerlendirilmesi

Yukarıda aşru's-suğrâ tariki bağlamında ele alınan örneklerde Ataullah mesleği karakteristiği gereği ruhsat ilkesini işleterek *Şâtıbiyye*'ye tam bir şekilde mutabık kaldığı müşahede edilmektedir. Bu itibarla mesleğin ruhsat ekolü olarak anılması doğrulanmaktadır. Bir diğer deyişle Şâtıbî'nin *Hırzû'l-emânî* metninde zikrettiği vecihlerin ne şekilde ya da hangi amaçla zikredildiğine bakılmaksızın mutlak olarak uygulandığı söylenebilir. Bununla birlikte aşru's-suğrâ kapsamında aktarılan vecihlerin uygulanmasında İbnü'l-Cezerî'nin değerlendirmelerine de bağlı kalındığı (ruhsat) görülmektedir.

Atâullah mesleğinin aşru'l-kubrâ merhalesindeki ana referans kaynağı, Rüşdî'nin *Mürşidü't-talebe* adlı eseridir. Bu eserde mesleğin aşru'l-kubrâ merhalesindeki kıraat tercihleri detaylı olarak incelenmiştir. Özellikle, mesleğin diğer kıraat ekolleriyile olan etkileşiminin belirgin bir şekilde gözlemlendiği bu eserde, mesleğin yer yer azimet prensibiyle hareket ettiği tespit edilmektedir. Atâullah mesleği, yukarıda zikredilen kaynakların hiçbirine tam bağımlı olmamıştır. Meslek, *Şâtıbiyye*'deki vecihleri genel olarak benimsemekle birlikte, bu esere muhalif olduğu durumlar da mevcuttur. Diğer kaynakları ise kendi usulüne göre eleyerek özgün bir metot geliştirmiştir. Özellikle aşru's-suğrâ aşamasında ruhsat karakteri gösteren meslek, aşru'l-kubrâ aşamasında ise adı geçen eserlerin (özellikle *el-İtilâf* ve *Bedâ'î u'l-burhân*) etkisiyle yer yer azimet karakteri sergilemiştir. Nitekim mesleğin aşru'l-kubrâ aşamasındaki ana kaynağı olan *Mürşidü't-talebe*'de, mesleğin usulünün "azimet" olduğu açıkça vurgulanmaktadır. Bu durum, mesleğin dinamik ve esnek bir metodolojiye sahip olduğunu göstermektedir.

Anadolu coğrafyasında kıraat mesleklerinin sistemli bir yapıya kavuşması, İbnü'l-Cezerî ile gerçekteleşmiştir. İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-aşr*, *Ṭayyibetü'n-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-aşr* ve *Takrîbü'n-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-aşr* gibi eserlerini dönemin Osmanlı başkenti Bursa'da telif etmesi, kıraat eğitiminin sistematik bir düzene girmesini sağlamıştır. Tahrîrât disiplini de hicri dokuzuncu yüzyılda İbnü'l-Cezerî'nin başlattığı bu çalışmalarla kurumsallaşmıştır.⁸⁷ On kıraate göre telif edilen *Neşr*'de, kıraat, rivâyet ve tarik sayısının çokluğu ve buna bağlı olarak infirâd üslubundan indirâc usulüne geçişin getirdiği zorluklar,

⁸⁶ Rüşdî, *Mürşidü't-talebe* (Marmara nüshası), vr. 15a-16a; Mehmed Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 145.

⁸⁷ Gökdemir, "Osmanlı Kıraat Eğitiminde Tarikler, Meslekler ve Mesleklerin Temel Eserleri", 114-120.

kıraat vecihlerinin birbirine karışması ve zayıf vecihlerin elenmesi ihtiyacını doğurmuştur. Sistemli bir şekilde tahrîrât çalışmalarının başlamasına neden olan bu durumlar, zamanla kıraat âlimlerinin içtihat farklılıkları dolayısıyla meslek oluşumlarına evrilmiştir.

Anadolu coğrafyasında kıraat ilmi, tarihsel süreç içerisinde birikimli bir gelişim göstermiştir. Bu coğrafyada İbnü'l-Cezerî'nin öncülüğündeki atılımlarla sistemli bir yapıya kavuşan kıraat ilmi, bu gelişimini kıraat meslekleri aracılığıyla somutlaştırmıştır. Kıraat tedrisatında azimet meslekleri olarak bilinen İtilâf ve Mutkîn meslekleri, tarihsel kronoloji açısından ruhsat meslekleri olan Sûfi ve Atâullah mesleklerinden daha önce teşekkül etmiştir. Kıraat vecihlerine daha titiz bir yaklaşımla karakterize edilen azimet prensibine rağmen, İtilâf ve Mutkîn meslekleri kıraat tedrisatında devamlılık sağlayamamıştır. Buna karşılık, ruhsat prensibiyle hareket eden, yani daha derinlemesine araştırmalar yerine temel kaynak olan *Neşr'e* itimat eden Sûfi ve Atâullah meslekleri, kıraat tedrisatında günümüze kadar varlığını sürdürmüştür.

Kıraat ilminde vecihlere yaklaşımda daha titiz davranan azimet ehli mesleklerin, bu prensiplerine rağmen günümüze ulaşamamasının altında yatan sebeplerden biri, kıraat ilminin diğer ilimler gibi tekâmül ederek gelişmesi olabilir. Zira kronolojik olarak daha önce ortaya çıkan azimet mesleklerinde oluşabilecek aksaklıklar, daha sonra teşekkül eden Sûfi ve Atâullah meslekleri tarafından giderilmiş olabilir. Bu durum, önceki mesleklerin kıraat tedrisatının gelişimi içerisinde bir rol oynadığını göstermektedir.

Kıraat tedrisatımızda mevcut meslekler içerisinde, en fazla infirâd (tek kalma/ayırışma) gösteren mesleğin Atâullah mesleği olduğu söylenebilir. Mesleğin infirâdının diğer mesleklerden daha fazla olmasının en önemli nedeni, beslendiği kaynakların çeşitliliği ile azimet ve ruhsat anlayışlarını bünyesinde toplaması olarak gösterilebilir. Zira mesleğin geniş bir kaynak yelpazesinden beslenmesi, kıraat tercihlerine de doğrudan yansımıştır.

Atâullah mesleğinin aşru's-suğrâ merhalesindeki en belirgin özelliği, *Şâtıbiyye* metninin zahirine sıkı bir bağlılık göstermesidir. Bu bağlılık, çoğu zaman *Şâtıbiyye*'nin orijinal kaynağı olan *Teysîr*'e rağmen, *Şâtıbiyye*'nin zahirinde yer alan vecihlerin uygulamaya alınmasıyla kendini göstermiş ve mesleğe belirgin bir ruhsat karakteri kazandırmıştır. Bu sebeple, söz konusu meslek “Şâtıbiyye tariki” olarak da anıla gelmiştir. Mesleğin aşru's-suğrâ merhalesindeki ana kaynağı olan *Muğni'l-ğurrâ*'da, özellikle bu merhaledeki tercihlerin *Şâtıbiyye*'ye dayandırıldığı vurgusu, mesleğin *Şâtıbiyye* ile olan güçlü ilişkisini teyit etmektedir. Bununla birlikte, mesleğin kendi usulü olarak benimsediği *Şâtıbiyye*'ye bazı durumlarda muhalefet ettiği de gözlemlenmiştir. Kıraat alimleri tarafından “hurucun an

tarikihî” (kendi usulünün dışına çıkmak) olarak nitelendirilen bu durumlar, mesleğin katı bir *Şâtıbiyye* yorumundan sapmalarını ifade eder.

Atâullah mesleğinin aşru’l-kubrâ merhalesindeki ana kaynağı olan *Mürşidü’-t-talebe*’de, mesleğin azimet prensibiyle hareket ettiğı belirtilmiştir. Bu durumun temelinde, mesleğin bu aşamada sergilediğı tercihleri yatmaktadır. Zira bu merhalede meslek, kendi temel usulü olan *Şâtıbiyye*’ye bazı noktalarda muhalif olmuştur. Ayrıca meslek, Yûsufefendizâde ve Mustafa el-İzmîrî gibi azimet ehli âlimlerin tercihlerini de benimsemiştir. Günümüzde takipçisi kalmayan İtilâf mesleğinin kısmen de olsa Atâullah mesleği içinde varlığını sürdürdüğü ifade edilmektedir. Benzer şekilde, birçok hususta İbnü’l-Cezerî’ye muhalefetiyle bilinen Mustafa el-İzmîrî’nin bazı tercihleri de Atâullah mesleği bünyesinde yer bularak yaşamaya devam etmiştir.

2.5. Mesleğin Tercihlerindeki Etkileşim ve Gelişim

Atâullah mesleğinin tercihleri incelendiğinde, kıraat mesleklerinin birbirinden bağımsız olmadığı, aksine birbirlerinin gelişimini etkiledikleri açıkça ortaya çıkmaktadır. Mesleğin kurucusu Atâullah Efendi’nin meslek tercihlerini aktaran müstakil bir eserinin dahi bulunmaması dikkat çekicidir. Buna karşın, Mustafa el-İzmîrî ve Yûsufefendizâde gibi kıraat âlimlerinin müstakil tahrîrât ekolleri ve çok sayıda telif eseri bulunmaktadır. Ancak, bu şahsiyetlerin tercihlerinin yer aldığı eğitim metotları günümüze ulaşamamıştır. Bu durum, Şeyh Ataullah’ın kendi mesleğini kurduğu dönemde, kıraat eğitiminin altyapısının hazır olduğunu düşündürmektedir. Bahsi geçen tahrîrât âlimlerinin, kıraat mesleklerine zemin hazırlama döneminde rol oynadıkları ifade edilebilir.

Bu perspektiften ele alındığında Atâullah mesleğinin, Anadolu ve İstanbul’da en son oluşan meslek olması itibarıyla, kendisinden önce teşekkül eden meslek ve tahrîrât ekollerinden istifade ederek oluştuğı anlaşılabilir. Zira meslek, özellikle aşru’l-kubrâ merhalesinde diğer meslek ve ekollerden yoğun bir şekilde faydalanmıştır. Bu da mesleğin kendi temel usulü olan *Şâtıbiyye*’ye tamamen bağılı kalmadığını, yer yer diğer mesleklerden de tercihlerde bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Sonuç

Osmanlı kıraat tedrisatı içerisinde Şeyh Atâullah mesleği hem kronolojik tekevvünü hem de azimet-ruhsat prensipleri arasındaki dinamik geçişkenliği hasebiyle müstesna bir mevkie haizdir. *Muğni’l-kurrâ* ve *Mürşidü’-t-talebe* gibi temel metinler ekseninde şekillenen bu meslek, usulde Şâtıbî’nin *Hırzû’l-emânî* (eş-Şâtıbiyye) adlı eserinin zahiriyle amel etme ilkesini benimsemiş; bununla birlikte aşru’l-kubrâ merhalesinde azimet ekollerinden de

istifade ederek terkibî bir metodoloji geliştirmiştir. Söz konusu mesleğın ana kaynağı olan *Mürşidü't-talebe*, Mansûrî'nin *Tahrîru't-turuk* adlı eserine nispetle daha sade bir dil ihtiva etmesi ve onda bulunmayan zait vecihleri barındırması sebebiyle günümüz tedrisatında merkezi bir konuma erişmiştir.

Atâullah mesleğı, literatürde her ne kadar bir “ruhsat” yolu olarak tavsif edilse de aşru'l-kubrâ seviyesinde yer yer azimet temsilcilerinin tercihlerini alarak mutat ruhsat prensibinin haricinde bir seyir izlemiştir. Bu metodolojik esneklik; mesleğın İtilâf, Mutkîn ve Sûfi gibi diğeri ekollerden birçok teknik hususta ayrışmasına zemin hazırlamıştır. Özellikle Ahmed er-Rüşdi marifetiyle azimet kaidelerine yer verilmesi, mesleğın statik bir yapıdan ziyade seçici bir karakter arz ettiğini göstermektedir.

Günümüz kıraat tedrisatında Şeyh Atâullah mesleğının icrasında bazı yapısal sorunlar müşahede edilmektedir. Bunların başında; tedrisatın aslı kaynaklar yerine yalnızca “kürrâselere” hasredilmesi, temel metinler olan *Muğni'l-kurrâ* ve *Mürşidü't-talebe*'nin ihmal edilmesi gelmektedir. Ayrıca, *Şâtıbiyye* metninin ezberlenmemesi, Arapça dil yetersizliğı ve talebelerin fonetik (talim/musiki) kabiliyetlerinin düşüklüğü ilmin sıhhatini tehdit eden unsurlardır. Bu problemlerin izalesi için klasik usule rücu edilmesi; feth, imâle ve beyne gibi fonetik nüansların hakkıyla edası için ciddi bir talim sürecinin işletilmesi ve farklı kıraat/rivâyetlerin mihrap uygulamalarında (namazlarda) tatbik edilmesi elzemdir.

Kronolojik açıdan İtilâf ve Mutkîn mesleklerinden daha geç teşekkül eden bu disiplin, bu durumun sağladığı avantajla önceki birikimi tevarüs etmiştir. Günümüzde varlığını sürdürmeyen İtilâf mesleğının temel kaynağı olan *el-İtilâf fi vücûhi'l-ihtilâf* taki pek çok tercih, Atâullah mesleğı tarafından kullanılmıştır. Yine azimet ekolünün en güçlü temsilcilerinden Mustafa el-İzmîrî'nin *Bedâ'i'u'l-burhân*'ının kaynaklar arasında zikredilmesi, mesleğın ilmî yelpazesinin genişliğini ispat etmektedir. Netice itibarıyla Atâullah mesleğı, farklı ekollerin birikimini harmanlayan teorik ve pratik bir köprü vazifesi görerek geçmişin zengin mirasını muhafaza etmektedir.

KAYNAKÇA

Abdilganî ed-Dimyâtî el-Bennâ, Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Muhammed.

İthâfû fudalâ'i'l-beşer bi'l-kırâ'âti'l-erba'ate 'aşer. thk. Şeyh Abdurrahim ed-Darhûnî. Kahire: Daru'l-Hadis, 2009.

Ahmed er-Rüşdi, İbn Yusuf b. Hüseyin b. Ahmed Yusuf İmamefendizâde. *Mürşidü't-talebe*

ilâ idâhi vücûhi ba'di âyâti'l-Kur'âniyye min turûki't-Ṭayyibe (Marmara Nüshası).

İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Bölümü, nr. 71.

- Ahmed er-Rüşdî, İbn Yusuf b. Hüseyin b. Ahmed Yusuf İmamefendizâde. *Mürşidü't-talebe ilâ idâhi vücûhi ba'di âyâtî'l-Ķur'âniyye min turûki't-Tayyibe* (Fatih Nüşhası). İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Bölümü, nr. 71.
- Akdemir, Mustafa Atilla. *Kıraat İlmî Eğitim ve Öğretim Metotları*. İstanbul: MÜİFV Yayınları, 2015.
- Aklan, Kenan. "İbn Kesîr ve Kıraatinin Özellikleri", *On Dört Kıraat İmamı ve Kıraatlerinin Özellikleri*, ed. Ahmet Gökdemir. Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2023.
- Akyüz, Abdullah. *Osmanlı Kurrâları*. İstanbul: Rabbani Yayınları, 2021.
- Alemüddin es-Sehâvî, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Abdüsselâm. *Fethu'l-vaşîd fi şerhi'l-kaşîd*. thk. Mevlay Muhammed İdrisi Tahiri. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2005.
- Ârif el-Hıfzî, Muhammed. *el-İdhâr fi turûki'l-eimmeti'l-ahyâr*. İstanbul: Beyazıt Kütüphanesi, Beyazıt Bölümü, nr. 177.
- Ârif el-Hıfzî, Muhammed. *el-Mecmâ' fi'l-ķırâ'âti'l-erba'a*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kitaplığı, Ali Üsküdarlı Bölümü, nr. 57.
- Ârif el-Hıfzî, Muhammed. *Muğni'l-ķurrâ fi şerhi Muhtâru'l-ikra*. İstanbul: Beyazıt Kütüphanesi, Beyazıt Bölümü, nr. 177.
- Dânî, Ebü 'Amr Osmân b. Sâid b. Osmân. *et-Teysîr fi'l-ķırâ'âti's-seb'*. thk. Otto Pretzl. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2010.
- Düserî, İbrâhîm b. Sa'id. *Muhtaşaru'l-ibârât li mu'cemi muştalahaḫati'l-ķırâ'ât*. Riyad: Dâru'l-Hadara li'n-Neşri ve't-Tevzî, 2008.
- Ebü Şâme el-Makdisî, Ebü'l-Kâsım Şihâbüddîn Abdurrahman b. İsmâil b. İbrâhîm. *İbrâzü'l-me'ânî fi'l-ķırâ'âti's-seb'*. thk. İbrahim Atve Avad. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.y..
- Eğînî, Muhammed Hulusi. *Mecmû'a alâ Ķırâ'âti't Takrîb*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Hafız Ali Üsküdarlı Bölümü, nr. 52.
- Gökdemir, Ahmet. "Osmanlı Kıraat Eğitiminde Tarikler, Meslekler ve Mesleklerin Temel Eserleri". *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 13 (26 Haziran 2019), 91-123.
- Gökdemir, Ahmet. *Ali b. Süleyman el-Mansûrî ve Meşhur Mısır Tariki Kurrâları*. İstanbul: Ravza Yayınları, 2018.
- İbn Galbûn, Ebü'l-Hasen Tâhir b. Abdilmün'im b. Ubeydillâh b. el-Halebî el-Mısırî. *et-Tezkire fi'l-ķırâ'âti's-şemân*. thk. Eymen Rüşdî Suveyd. Dimeşk: Darü'l-Ķavsânî, 2009.

- İbn Mücâhid, Ebû Bekr Ahmed b. Musa b. el-Abbas et-Temîmî. *Kitâbü's-seb' fi'l-kırâ'ât*. thk. Şevki Dayf. Kahire: Darü'l-Maarif, t.y..
- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî Yûsuf. *en-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr*. Medine: Mu'cemu'l-Mushafi's-Şerîf, 2014.
- Kâdî, Abdülfettâh b. Abdilganî b. Muhammed. *el-Budûrüz-zâhire fi'l-kırâ'âti'l-'aşri'l-mütevâtire min tarîkayi's-Şâtıbiyye ve'd-Dürre*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabi, 2005.
- Kâdî, Abdülfettâh b. Abdilganî b. Muhammed. *el-Vâfi fi şerhi's-Şâtıbiyye*. Kahire: Darü's-Selam, 2019.
- Kâsım b. Fîrruh, Ebû Muhammed (Ebü'l-Kâsım) b. Halef eş-Şâtıbî er-Ruaynî. *Hırzû'l-emânî ve vechü't-tehânî. (eş-Şâtıbiyye)* thk. Ali b. Sa'd Gamid el-Mekkî. Dimeşk: Darü'l-Gavsânî, 2014.
- Kastamonî, İsmâil Hakkı b. Abdurrahman es-Sûzî. *İcâzetnâme*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Bölüm, nr. 2870.
- Kastamonî, İsmâil Hakkı b. Abdurrahman es-Sûzî. *İlmü't-Takrîb*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Bölümü, nr. 297.
- Kettânîzâde, Muhammed b. Mustafa en-Na'imî. *Mutkinü'r-rivâye fi 'ulûmi'l-kırâ'âti li'd-dirâye*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi Efendi Bölümü, nr. 21.
- Mansûrî, Ali b. Süleyman b. Abdullah. *Tahrîru't-turuk ve'r-rivâyât*. thk. Halid Hasan Ebü'l-Cûd. Cize: Mektebetü Evlâdi's-Şeyh li't-Turas, 2022.
- Mevsilî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Hüseyin. *Şerhu 'ale's-Şâtıbiyye Kenzi'l-me'ânî şerhu Hırzû'l-emânî*. thk. Muhammed İbrahim el-Meşhedânî. Dımaşk: Daru'l-Gavsânî, 2012.
- Molla Mehmed Emin Efendi. *Umdetü'l-hullân*. İstanbul: Mektebetü'l-Mahmûdiyye, t.y..
- Molla Mehmed Emin Efendi. *Zehrü'l-erîb fi idâhi'l-cem' bi't-takrîb*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi Bölümü, nr. 11.
- Mukrî, İbrahim el-Hafız. *Bed'ü'l-Çur'an mine't-Takrîb*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Hafız Ali Üsküdarlı Bölümü, nr. 80.
- Pâlûvî, Hâmid b. Abdülfettâh. *Zübdetü'l-irfân fi vücûhi'l-Çur'an*. thk. Mustafa Atilla Akdemir. Dubai: Silsiletü'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, 2020.
- Surûrî, Süleyman. *İcâzetnâme*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Bölümü, 2770.
- Şahin, Ali. *el-Münezzel fi'l-kırâ'âti'l-'aşr min tarîkayi't-Teysîr ve't-Taḥbîr*. Isparta: Hayrat Neşriyat, 2016.
- Şahin, Ali. *el-Vücûhâtü'l-Çur'âniyye fi'l-kırâ'âti'l-'aşr (Aşere Sûreti)*. İstanbul: y.y. t.y.

şahin, Ali. *el-Vücûhâtü 'l-Kur'âniyye fi 'l-kırâ'âti 'l-'aşr (Takrîb Sûreti)*. İstanbul: y.y. t.y.

Tanman, Mehmet Baha. "Atâ Efendi Tekkesi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Temel, Nihat. *Kırâat ve Tecvîd İstılahları*. İstanbul: MÜİFV Yayınları, 2018.

Veliyyüddîn b. Ali. *Risâle fi dâdi's-şahîha*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Bölümü, nr. 68.